

Голас Рафзімы

№ 18 (1331)

МАЙ 1974 г.

ВЫДАННЕ БЕЛАРУСКАГА ТАВАРЫСТВА
ПА КУЛЬТУРНЫХ СУВ'ЯЗЯХ З СУАЙЧЫННІКАМІ ЗА РУБЯЖОМ

ГОД ВЫДАННЯ 19-ТЫ

ЦАНА 2 КАП.

ЗА ВЕЧНА ЧЫСТАЕ НЕБА

Аляксандра УС,

намеснік старшыні Беларускага рэспубліканскага
камітэта абароны міру.

У гэтую цудоўную веснавую пару, калі цягнуцца да сонца кветкі, зелянеюць сады і палі, усе міралюбівыя людзі зямлі адзначаюць дваццаціпяцігоддзе руху прыхільнікаў міру. Гэты магутны рух сучаснасці нарадзіўся праз чатыры гады пасля заканчэння кровапралітнай другой сусветнай вайны, якая забрала 50 мільёнаў чалавечых жыццяў. Не паспелі людзі заараць варонкі ад бомбаў, аднавіць спаленае жыллё, як над светам нависла ядзерная катастрофа. Сумленне народаў не магло маўчаць: захаванне міру можа і павінна быць справай іх рук, іх намаганняў, іх дзеянняў. На чале гэтага руху стаў выдатны вучоны Жаліо-Кюры. Прэзідэнт Сусветнага Савета Міру першым паставіў свой подпіс пад Стакгольмскай адозвай, якая запатрабавала безагаворачнай забароны атамнай зброі. Гэтую адозву змацавалі сваімі подпісамі 500 мільёнаў чалавек, у тым ліку ўсё дарослае насельніцтва Краіны Саветаў.

З кожным годам рос і набіраў сілу рух прыхільнікаў міру на зямлі. Адзін за адным ствараліся нацыянальныя камітэты. Мне пашчасціла быць дэлегатом канферэнцыі ў верасні 1951 года, на якой быў выбран Беларускі рэспубліканскі камітэт абароны міру.

Успамінаю, як падымаліся на трыбуну пасланцы беларускага народа, каб выказаць яго волю і гарачае імкненне не дапусціць новай вайны. Настаўніца Будкевіч з Кобрынскага раёна Брэсцкай вобласці гаварыла: «У адной з сямігадовых школ нашага раёна 63 працэнты вучняў — паўсіроты і 8 працэнтаў — круглыя сіроты». А колькі такіх школ было ў Беларусі пасля вызвалення ад фашысцкіх акупантаў?

У дэлегаткі канферэнцыі Настасі Фамінічны Купрыянавай вайна забрала ўсіх яе пяцёрых сыноў. У зале знаходзілася і маці праслаўленай беларускай партызанкі Рымы Шаршнёвай. Юная патрыётка грудзмі закрыла амбразуру варожага дзота, паўтарыўшы бессмяротны подзвіг рускага салдата Аляксандра Матросова.

Старшынёй Беларускага рэспубліканскага камітэта абароны міру аднадушна выбралі народнага паэта Якуба Коласа. Успамінаюцца сказаныя ім тады словы: «Мір і вайна — гэтыя два каронькія словы — глыбока хвалююць, займаюць думкі і пачуцці, непакояць сэрцы мільёнаў людзей».

А праз тры гады, у час знаходжання на Генеральнай Асамблеі ААН у Нью-Йорку, мяне запрасілі на прыём Камітэта гасціннасці. Было зададзена шмат пытанняў. І адно з іх незвычайнае.

— Скажыце, калі ласка, — спытала адна з жанчын, — што такое вайна?

Мне здалася, што я не зусім зразумела зададзенае пытанне, але перакладчыца паўтарыла сказанае. Сэрца маё быццам апаліла агнём. Усе пытанні можна было зразумець: ці ядуць дасята хлеба ў Расіі (тады яшчэ некаторыя сумняваліся ў гэтым), ці не забараняюць хлопцам хадзіць з дзяўчатамі пад руку і як выглядае Захар'еўская (цяпер Савецкая) вуліца ў Мінску, колькі часу я збіраюся знаходзіцца ў Нью-Йорку і хто я такая — дэлегат сесіі або жонка дэлегата? Але не ведаць, што такое вайна... Гэта ўжо занадта!

Аднак давалася адказаць.

— Не ведаю, ці зразумеце вы, што такое вайна, — сказала я прысутным, — калі вычучыя бомбы, скінутыя з самалётаў, не халадзілі вашу душу. Калі вы не бачылі, як бурацца і гараць дамы, сціраюцца з твару зямлі гарады і вёскі. Калі фашысты не ўрываюцца ў ваша жыллё і не разбівалі галоўку вашага дзіцяці аб каменную сцяну. Калі не загінуў на вайне ваш муж і не вярнуўся з фронту ваш сын інвалідам, а дачку не пагналі на фашысцкую катаргу або, наздзекаваўшыся з яе, не павесілі як партызанку.

Адна з жанчын шчоўкнула замочкам сумачкі, выцягнула насокку і прыклала да вачэй. А тая, што задала гэтае пытанне, пасля майго адказу выціснула з сябе два словы: «Гэта жахліва!».

Так, вайна — гэта жахліва!

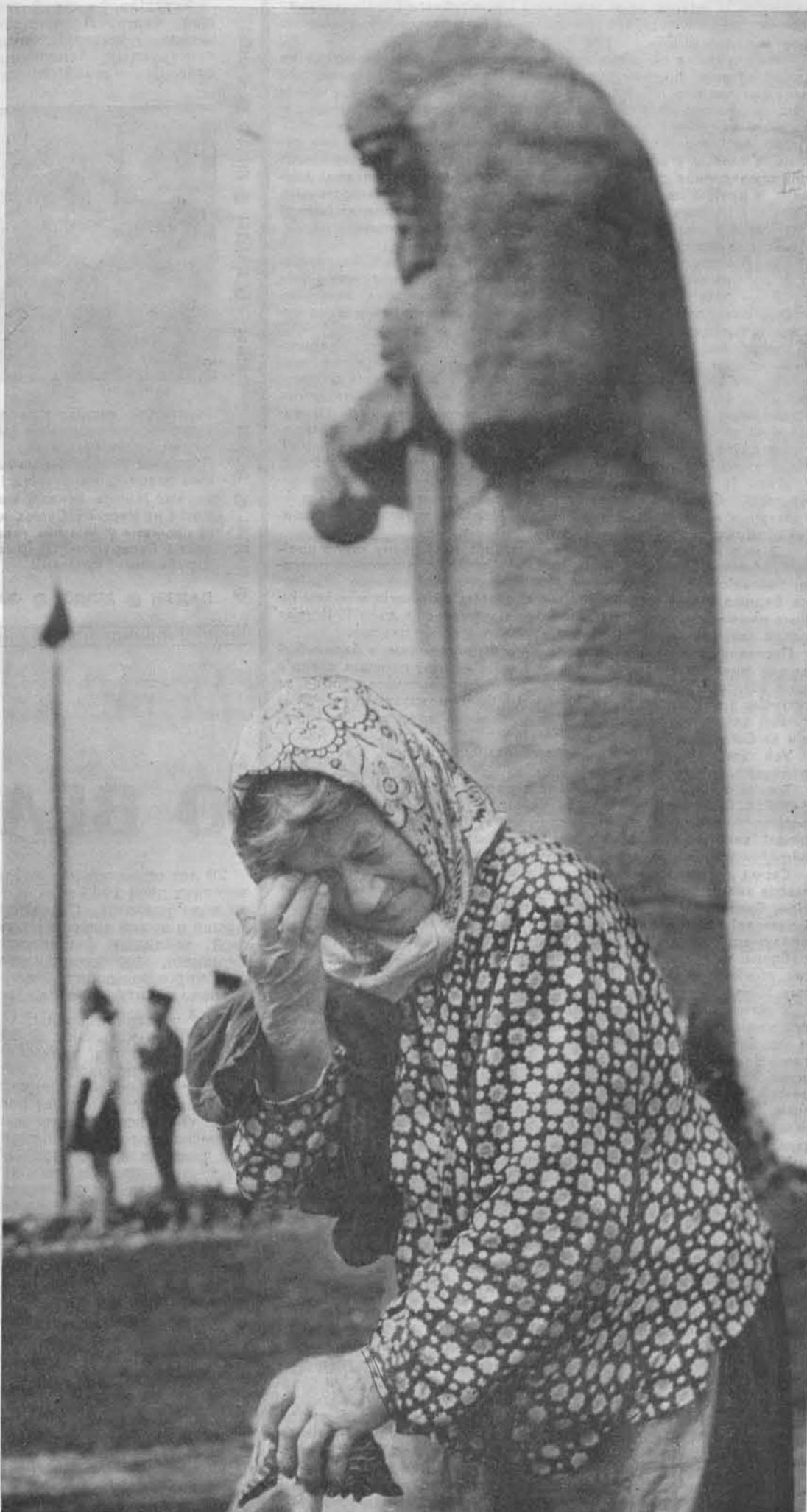
Прайшло многа год. Думаю, што і тая амерыканская жанчына, пражыўшая кровапралітную сусветную бойню пад шкляным каўпаком няведання, лепш пазнала, што такое вайна. Магчыма, чужы боль стаў і яе болем? Магчыма, маладыя людзі, якія вярнуліся з В'етнама, сёе-тое расказалі ёй аб жахах вайны? А магчыма, пратэст лепшых людзей Амерыкі супраць ганебнай вайны ў В'етнаме, спальванне прызыўных дакументаў, адмова ад службы ў войсках агрэсара не пакінулі глухімі такіх, як тая жанчына з Камітэта гасціннасці? Не выключана магчымасць, што і яна пад уплывам падзей уступіла ў рады арганізацыі сваёй краіны «Жанчыны, змагаюцца за мір!» і стала яе актывісткай.

Міжнародны рух прыхільнікаў міру развіўся і ўзмацнеў, стаў рэальнай сілай у сусветнай палітыцы і не аднойчы адводзіў руку падпальшчыкаў вайны ад узрывальніка атамнай бомбы.

У аснове дзейнасці Сусветнага Савета Міру, усіх прыхільнікаў міру заўсёды самымі галоўнымі і надзённымі пытаннямі з'яўляліся і з'яўляюцца брацьба за ўсеагульнае і поўнае кантралюемае раззбраенне, за забарону ядзернай, хімічнай і бактэрыялагічнай зброі. Лозунг усеагульнага раззбраення блізкі і зразумелы ўсім сумленным людзям, незалежна ад іх палітычных перакананняў. Яго падтрымліваюць нават многія буржуазныя палітычныя дзеячы, цвяроза ацэньваючы абстаноўку.

Брацьба за мір аб'яднала людзей розных прафесій, веравыз-

[Заканчэнне на 2-й стар.]

Адкрыццё помніка ахвярам Вялікай Айчыннай вайны. Вёска Малыя Звады Камянецкага раёна Брэсцкай вобласці. 1970 год. Фота Г. ЛІХТАРОВІЧА.

Некалькі гадзін працягвалася ў Мінску першамайская дэманстрацыя. Урачысты цырыманіял, месцам якога па традыцыі стала Цэнтральная плошча горада, пачаўся ў 11 гадзін, пасля таго, як рэпрадуктары разнеслі па святочна прыбраных вуліцах Мінска словы Першамайскага віншавання ЦК КПСС і ўрада СССР савецкаму народу. На трыбунах — кіраўнікі Кампартыі рэспублікі і члены ўрада. Першай на плошчу выйшла група сцяганосцаў, за ёй — калона ветэранаў рэвалюцыі, герояў вайны і працы, самых паважаных людзей рэспублікі. Адна за адной праходзяць перад урадавымі трыбунамі ўпрыгожаныя вясновымі кветкамі, сцягамі і эмблемамі калоны прадстаўнікоў прадпрыемстваў, устаноў і раёнаў сталіцы. На транспарантах накрэслены лічбы працоўных перамог. Шэсць працоўных завяршыў парад беларускіх фізкультурнікаў. НА ЗДЫМКАХ: фрагменты святочнай маніфестацыі на Цэнтральнай плошчы Мінска.

Фота Г. ЛІХТАРОВІЧА.

Эльбы, от Кавказских гор — к Альпам.

В годы войны мы с необыкновенной глубиной почувствовали, как нам дорога и как нами любима Отчизна. Личную судьбу мы не отрывали от судьбы страны, они были нераздельны. Сознание того, что каждый из нас защищает свою Родину, великие завоевания социализма, умножало наши силы, служило источником воинской отваги и героизма.

Уже с первых дней войны героизм в Советской Армии стал явлением массовым. Часть, в которой я тогда служил, вступила в войну в начале июля сорок первого года на Украине. И солдаты, до этого не нюхавшие пороха, сдерживали наступление врага с железным упорством, не щадя своей жизни, наносили противнику тяжелые потери.

Идея защиты Родины питала героизм защитников Москвы и Ленинграда, Сталинграда и Киева, Новороссийска и Бреста, Одессы и Севастополя, больших и малых советских городов. Скажу о стойкости солдат, защищавших Старую Руссу. Город это небольшой, но его стратегическое значение было огромным. Сам Гитлер говорил, что Старая Русса — Демянск — это пистолет, направленный в сердце России. Здесь наша дивизия два года держала тяжелейшую оборону. Линия фронта проходила по мелколесью и болотам. Зимой — лютые морозы, летом — частые и обильные дожди. Вот в этих условиях, требующих большой выдержки, солдаты сдерживали превосходящие силы врага и даже в самые тяжелые и критические моменты не теряли веры, что настанет время, когда они по-

гонят фашистов прочь с советской земли и дойдут до Берлина.

Все произошло так, как думали наши солдаты. Вскоре после того, как гитлеровская армия потерпела под Сталинградом и Курском сокрушительные поражения и стратегическая инициатива перешла к Советской Армии, наша дивизия вместе с другими соединениями начала наступление, прошла с боями от Старой Руссы до Берлина — две тысячи шестьсот сорок километров.

Идти под вражеский огонь и отдавать жизнь — для этого всегда требуется великое мужество. Но особое мужество нужно людям, идущим в бой за час до уже видимой, ясно осязаемой победы.

Фашисты превратили Берлин в сильно укрепленный город, создали на его подступах мощную систему обороны. Только в центральной части города было возведено более 400 железобетонных сооружений, каждый дом превращен в опорный пункт. Но и столь тщательно организованная оборона рухнула под натиском советских войск.

Помню: до рейхстага нам оставалось всего 360 метров. Но как они были трудны! Все пространство, кажется, было соткано из огня, воздух насквозь пропит пулями, каждый сантиметр — на прицеле. Но ни огонь, ни смерть не остановили и не могли остановить бойцов дивизии. Они овладели и этим последним вражеским бастионом.

Доблесть советского солдата подкреплялась героизмом рабочего, крестьянина, ученого в тылу. Вся страна прев-

ЯК ПАДКАЗАЛІ РОЗУМ І СУМЛЕННЕ

У канцы 1941 года у акупіраваную нямецкімі захопнікамі Беларусь прыбыў 101-ы полк 2-й «Прыкрываючай» славацкай дывізіі. Яго прыслала гітлераўскае камандванне для нясення тылавой гарнізоннай службы — аховы камунікацый і барацьбы з партызанамі. Пра тое, што з гэтага атрымалася, і пойдзе размова ў нататках, заснаваных на дакументальных матэрыялах, якія захоўваюцца ў мазырскім краязнаўчым музеі.

Славацкія падраздзяленні спачатку з'явіліся на Мазыршчыне — у Капцэвічах, Пціцы, Калінкавічах, Ельску, Хойніках, Брагіне, Муляроўцы і ў іншых гарадах, вёсках і на чыгуначных станцыях усходняга Палесся. У Козенках размяшчаўся штаб палка. (Пазней іх перакідалі з месца на месца, і нейкі час славацкая частка дыслакавалася на Міншчыне).

Першае, на што звярнула ўвагу насельніцтва, — гэта гуманнасць славацкіх ваеннаслужачых. За невялікім выключэннем салдаты і большасць афіцэраў сімпатызавалі барацьбе беларускіх партызан з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Незадаволены тым, што іх сілай мабілізавалі і паслалі на Усходні фронт супраць сваіх жа братоў-славян, абураныя фашысцкімі зверствамі, пра якія дэталіна на акупіраванай савецкай зямлі, многія славакі сталі шукаць кантактаў з партызанамі і пераходзіць на іх бок.

Вельмі многа зрабіў для арганізацыі гэтай справы начальнік штаба 101-га палка капітан Ян Налепка. Гэты афіцэр аб'яднаў вакол сябе аднадушцаў, якія праводзілі сярод ваеннаслужачых антыфашысцкую агітацыю. Няўрымслывы па характару капітан з першых дзён з'яўлення на Палессі імкнуўся наладзіць кантакты з партызанамі. Кажуць, што яго няўрым-

слівасць падагравалася баявой славай партызан. Амаль штодзённа ляцелі пад адхон нямецкія эшалоны з жывой сілай і ваеннай тэхнікай, гарэлі і ўзрываліся склады, не заціхалі баі на знішчэнню фашысцкіх гарнізонаў.

ЯК ЗАСЛУЖЫЦЬ ДАВЕР'Е?

З мэтай нібыта «вывучэння абстаноўкі» Я. Налепка калясіў па навакольных вёсках на браневіку альбо танку, заводзіў з жыхарамі размовы пра партызан. Але тыя былі насцярожаныя, абыходзілі тэму размовы альбо проста маўчалі. Хто яго ведае, што за чалавек гэты невысокі чарнявы афіцэр у мундзіры незнаёмай арміі. Але праз нейкі час настольківа капітан свайго дабіўся. Нават наладзіў перапіску і сустрэчы з камандзірамі партызанскіх атрадаў і брыгад.

Нялёгка было і многім іншым славацкім ваеннаслужачым, што не ведалі пра дзейнасць Я. Налепкі і самастойна шукалі шляхоў пераходу да партызан. Яны здагадваліся, што сувязныя партызан ёсць у кожным гарадку і вёсцы, разумелі іх асцярожнасць. Але як заслужыць давер'е?

Двое сяброў-славакаў Юла і Сташка, напрыклад, пачалі з таго, што прайшліся па луднай

вуліцы ў Ельску і на ўсю моц праспявалі папулярныя ў той час савецкія песні «Кацюша» і «Па далінах і па ўзгор'ях». Адрозна заўважылі: пацяплелі твары людзей, сёй-той прыязна ўсімхінуўся. Але ж да мэты было далёка. А ім ніводнага дня не хацелася служыць «швабам», якія тапталі сваім ботам і іх радзіму — Чэхаславакію. Тады гэтыя хлопцы пайшлі на адчайны крок. Прыцягнулі аднекуль вялізны партрэт Гітлера і пры натоўпе выкалалі фіюрэру вочы. Затым парвалі партрэт, кінулі пад ногі і з асалодай тапталі абцасамі.

Камандзір батальёна маёр Арнольд Войтка заваўваў давер'е іншым спосабам. Прышоў на кватэру настаўніцы (у вёсцы Махаеды), папрасіў прабачэння, сказаў, што вельмі яму хочацца пайграць на піяніна, і стаў выконваць творы... толькі рускіх кампазітараў. А закончыў сваё выступленне «Інтэрнацыяналам»... А ў другі раз ён паведаміў настаўніцы, што фашысцкае камандванне загадала яго батальёну спаліць вёскі Махаеды, Нічыпараўку, Хільчыху, Хаменкі, Лубень і іншыя.

— Але, слова гонару, мы гэтага не зробім. Ніводнага чалавека не пакрыўдзім.

[Окончание на 4-й стр.]

[Заканчэнне на 4—5-й стар.]

СЛОВО О ВЕЛИКОЙ ПОБЕДЕ

(Окончание. Начало на 2-й стр.)

ратилась в годы войны в один боевой лагерь. В 1941 году днем и ночью железнодорожные составы перевозили оборудование заводов и фабрик из западных районов страны на Урал и в Сибирь, в среднеазиатские республики. Статистика свидетельствует, что только за пять месяцев на восток было эвакуировано более 1360 крупных промышленных объектов. В течение трех-четырех недель предприятия на новом месте вступали в строй. С каждым месяцем увеличивались поставки в действующую армию оружия и боевой техники. В 1944 году Советская Армия получила 29 тысяч танков и самоходных орудий, более 40 тысяч самолетов, полностью — была обеспечена стрелковым оружием. Хотя СССР в ту пору производил стали примерно втрое меньше, чем Германия и оккупированные ею страны, он превзошел ее в производстве боевой техники. Здесь проявились преимущества социалистической экономики.

Во главе вооруженной борьбы советского народа против фашистской Германии стояла Коммунистическая партия. Она подняла весь народ на справедливую Отечественную войну, сплотила и направила усилия миллионов людей к общей цели — на разгром врага. Коммунисты были самыми умелыми и отважными бойцами дивизии. Они всегда находились впереди, на самых решающих участках, в том числе и тогда, когда армия штурмовала фашистский рейхстаг. За годы войны авторитет ленинской партии вырос как никогда.

За мирные годы выросли уже новые поколения, которым неведомы разрывы снарядов, вой авиабомб, разрушенные города, страшное горе похоронок — официальных оповещений о гибели отцов, мужей, сыновей. Но о войне, о ее уроках надлежит помнить всегда.

Уроки эти весьма поучительны. И первый из них свидетельствует, что с Советским Союзом нельзя разговаривать языком силы. У нас есть все необходимое,

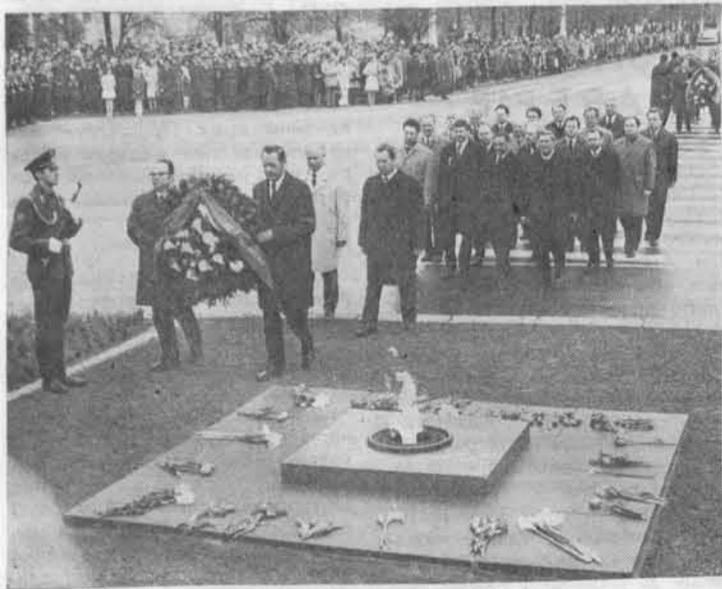
чтобы обеспечить неприкосновенность наших границ от любых посягательств и защитить завоевания социализма.

Несмотря на то, что со дня победы прошло почти три десятилетия, война для моих соотечественников не стала историей. О ней напоминают не только кадры кинохроники, не только Вечный огонь на могилах Неизвестного солдата, но непроходящее горе сирот, вдов и матерей погибших. Двадцать миллионов наших людей полегло на фронтовых дорогах. Не было такой семьи, которая не потеряла бы во время войны близкого человека. И когда кто-то за рубежом говорит об агрессивности русских, он попросту лжет. Советские люди дорожат миром, считают его величайшим благом, ибо слишком дорогой ценой завоевана ими мирная жизнь. Они целиком и полностью одобряют политику мира и сотрудничества, международного разрядки, мирного сосуществования государств с различным общественным строем. Эта политика отвечает их самым сокровенным желаниям и интересам.

Советская Армия в годы второй мировой войны снискала славу армии-освободительницы. Она помогла народам Польши, Болгарии, Чехословакии, Югославии, Румынии, Венгрии и других стран, попавших под фашистское иго, изгнать иноземных захватчиков и обрести национальную независимость. Советские вооруженные силы, разгромив гитлеровскую Германию и ее военную машину, способствовали освобождению от фашистской неволи народов Франции, Италии и других европейских стран. Разгром фашизма создал благоприятные условия для развития немецкого народа по пути мира, демократии и социализма.

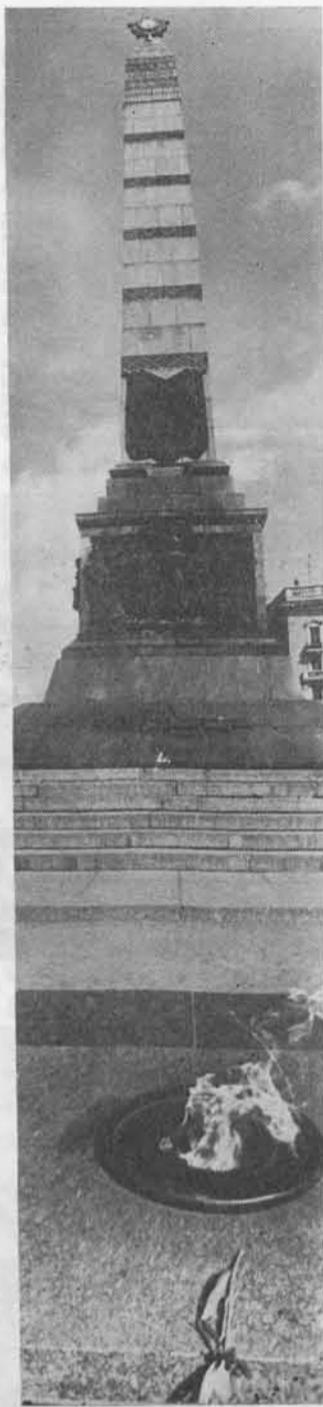
Праздник Победы отмечается в самый разгар весны. И наш долг перед теми, кто не вернулся с полей войны, кто отдал жизнь во имя победы над фашизмом, не дать силам реакции нарушить мир, который прекрасен, как земля в весеннем цвету.

Василий ШАТИЛОВ,
генерал-полковник,
Герой Советского Союза.

Минск. Площадка Перемоги 9 мая 1974 года. Ля помніка-абеліска воінам Савецкай Арміі і партызанам Беларусі, якія загінулі ў баях за вызваленне нашай Радзімы ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Ускладанне вяноў ад Цэнтральнага Камітэта Камуністычнай партыі Беларусі.

Фота М. БАНДАРЫКА.

Минск. Помнік на плошчы Перемоги.

ПАРТРЭТ

Алея герояў... У дні асаблівых урачыстасцей, калі адзначаюцца гадавіны ратнай доблесці савецкага народа, узнікае гэта своеасаблівая алея на Ленінскім праспекце ў Мінску. Яна займае амаль кіламетровы адцінак галоўнай артэрыі беларускай сталіцы ад вуліцы Янкі Купалы да плошчы Перемоги. Паабпал вуліцы роўнымі шарэнгамі выстрайваюцца прыгожа аформленыя шчыты з партрэтамі воінаў і партызан, якія вызначыліся ў бітве за вызваленне Беларусі. Строгія, мужныя абліччы. Лаканічныя подпісы. Тут — прадстаўнікі многіх нацый і нацыянальнасцей Савецкай краіны. Адкуль яны родам? У якіх часцях ваявалі? Чым вызначыліся?

Вось адзін з іх — гвардыі лейтэнант Юрый Малахаў, пра якога я раскажу, што ведаю. Усю біяграфію гэтага маладога хлопца можна ахарактарызаваць двума словамі: школа і фронт. Нарадзіўся ён у 1925 годзе ў горадзе Арэнбургу (паўднёвае Прыўралле), жыў і вучыўся ў Акмолінску. У студзені 1943 года быў прызваны ў армію і па яго просьбе накіраваны ў танкавае вучылішча. Закончыў вучылішча на «выдатна» ў маі 1944 года і ў званні малодшага лейтэнанта прыбыў на фронт, пад Смаленск. Трапіў у 26-ю танкавую брыгаду праслаўленага да таго часу 2-га гвардзейскага Тачынскага танкавага корпуса. І з ходу — у бой.

...Стаялі спякотныя летнія дні незабыўнага 1944 года. Дым і пыл віселі над дарогамі наступлення, засланяючы сабою сонца. Неба край на захадзе злавесна палымнеў па начах — гэта адступаўшыя нямецка-фа-

шысцкія войскі ўзрывалі і палілі нашы вёскі і гарады.

Танкавая брыгада пад камандаваннем гвардыі палкоўніка С. Несцерава вось ужо больш тры дні і ноччу наступала на мінскім напрамку ў першым эшалоне войск 3-га Беларускага фронту. Ззаду засталіся прарваныя рубяжы абароны ворага на Дняпры і Бярэзіне, спаленыя фашыстамі Орша, Талачын, Барысаў. Танкістамі, які і ўсім савецкімі воінамі, валодала адно жаданне — бязлітасна біць неавісных захопнікаў, як найхутчэй вызваліць Беларусь з гітлераўскай няволі. За ўмелыя і смелыя дзеянні ў баях Ю. Малахава было прысвоена званне лейтэнанта.

3 раніцы 2 ліпеня гвардзейцы-танкісты Тачынскага корпуса абышлі з поўдня і поўначы горад Смалявічы, збілі з пазіцыяў часці праціўніка і сталі гнаць іх усцяж аўтастрадай Масква — Мінск. У раёне вёсак Бітая Гара і Каралёў Стан нашы танкісты разграмілі танкавыя заслоны немцаў, падавілі артылерыйскую батарэю, знішчылі да дзвюх рот гітлераўцаў.

Да Мінска заставалася ўсяго 12—15 кіламетраў.

Танкісты рваліся наперад. Выслана разведка да дзвюх гадзін ночы 3 ліпеня выйшла на ўсходнюю ўскраіну горада, дзе выявіла новы рубяж абароны фашыстаў — супрацьтанкавы роў, мінную паласу, артылерыю паабпал шашы. Вораг абараняўся даволі значнымі сіламі — рэшткамі чатырох пяхотных, грэнадзёрскай, матарызаванай і танкавай дывізіі і асобным батальёнам цяжкіх танкаў «тыгр».

Але нашы танкісты ведалі.

ЯК ПАДКАЗАЛІ РОЗУМ І СУМЛЕННЕ

[Заканчэнне.
Пачатак на 3-й стар.]

ХІТРЫ БОЙ

З дня на дзень пашыраліся і мацнелі сувязі славакаў з насельніцтвам. Наладжваліся вярчоркі з танцамі. На рынках салдаты абменьвалі запалкі, цыгарэты, соль, мыла на малочныя прадукты. Вяліся размовы аб жыцці, аб вайне. Такія кантакты славакаў з жыхарамі азначалі на практыцы і наладжванне іх прамых сувязей з партызанамі. Выпадкі пераходу славацкіх военнаслужачых да партызан пачасталіся.

— Прапалі без вестак у сутычках з партызанамі, — так некаторы час выкручваліся славацкія штабісты ў сваіх справах да гітлераўцаў.

Але шыла ў мяшку не ўтаіць. Славакі і партызаны прымалі самы актыўны ўдзел у рэйкавай вайне, грамлі варожыя гарнізоны. Іх бачылі не раз у сваёй форме сярод партызан. Фашысцкае камандаванне ўстрывожылася. Пасыпаліся рэпрэсіі на галовы тых, каго паазравалі ў садзейнічанні «перабегчыкам», у дапамозе партызанам зброяй, рыштункам, медыкаментамі. Актывізаваліся прафашысцкія элементы ў славацкіх падраздзяленнях. Антыфашыстаў высочвалі, даносілі пра іх сваёй контрразведцы і гестапа. Словам, справа з пераходам значна ўскладнілася. Прыходзілася ісці на розныя хітрыкі.

...Неяк цёмнай асенняй ноччу 1942 года ў Капцэвіцкім гарнізоне на пастах адначасова аказаліся ўсе тыя салдаты, якія згаварыліся падацца ў лес. Было ціха. Трывожная цішыня па-

рушалася толькі рыкам кароў, нарабаваных гітлераўцамі ў навакольных вёсках і падрыхтаваных для адпраўкі ў Германію.

Апоўначы па ўмоўнаму сігналу ўсе вартыявыя раптам адкрылі моцны ружэйна-кулямётны агонь. Стрэлалі пераважна ўверх. Бухнулі з трэскам некалькі гранат. У штабе падняўся перапалох.

— Што здарылася?! — крычаў падняты з пасцелі начальнік гарнізона, які не быў у курсе справы.

— Партызаны атакуюць!
— Аб'явіць трывогі! Адбіць напад!

Стреляніна ўзмацнілася. У неразбярэсе і гвалце нехта адчыніў загон з каровамі, нехта падпаліў фанерную фабрыку. У водблісках польмя на момант узнікла постаць капітана Яна Налепкі, які напярэдадні прыехаў сюды са штаба палка з «інспекцыйнымі мэтамі». Капітан скамандаваў: «Наперад, за мной!» — і сам асабіста павёў у контратаку салдат гарнізона ў бок лесу... Стреляніна ўрэшце заціхла. «Напад партызан» быў адбіты. З лесу вярнуліся не ўсе.

— Вайна ёсць вайна, — тлумачылі назаўтра славакі гітлераўскім следчым па гэтай справе. — На жаль, страты бываюць не толькі забітымі і параненымі, але і палоннымі, і прапаўшымі без вестак...

— Кароў шкада, — сказаў адзін з гітлераўцаў. — Каля шасцісот штук разбеглася.

— Наяляцець зняцку, спаліць прадпрыемства, адбіць рэквізаваную маёмасць — тыповы стыль і почырк партызан, — заўважыў з веданнем справы другі гітлеравец.

«Смелыя, ініцыятыўныя дзеянні» славацкага гарнізона ат-

рымалі станоўчую ацэнку і пахвалу нямецка-фашысцкага камандавання.

КАБ БЫЎ ПОЎНЫ ПАРАДАК

Некаторыя славацкія камандзіры хоць і адмаўляліся адкрыта перайсці да партызан, аднак жа не адмаўляліся аказаць ім тую ці іншую дапамогу. Яны гаварылі прадстаўнікам партызанскіх атрадаў і брыгад:

— Вы не чапайце нас, а мы не кранём вас. І тады ў нас будзе поўны парадак.

— Не, — пярэчылі партызанскія пасланцы. — Поўны парадак будзе тады, калі вы станеце актыўна дапамагаць нам.

З гэтым славакі, як правіла, згаджаліся. Падпалкоўнік Йозеф Гусар, камандзір батальёна, размешчанага ў Хойніках, у гутарцы з нашай разведчыцай Аляксандрай Дзямідчыкай падасланай да яго з пільмом ад партызан, сказаў так:

— Вы фашыстаў біце, мы вам перашкаджаць не будзем. — Гэтага нам недастаткова, — заўважыла разведчыца.

Падпалкоўнік падумаў крыху і... паведаміў аб плане наступлення гітлераўскіх часцей на партызанскія базы. Расказаў, дзе засяроджваюцца фашысцкія танкі і пяхота, параіў, што рабіць партызанам.

— Няхай гэта будзе першай маёй дапамогай.

Цікавая размова адбылася ў прадстаўніка партызан са славацкім афіцэрам у Брагіне (прозвішча засталася невядо-

ГЕРОЯ

што раптоўная атака нават меншымі сіламі псіхалагічна аслабленага праціўніка можа забяспечыць поспех. І вось на досвітку 3 ліпеня гвардзейцы Тацынскага танкавага корпуса разам з іншымі часцямі Савецкай Арміі атакавалі фашыстаў. Сярод наступаючых быў і лейтэнант Юрый Малахаў. Стреляючы з ходу, яго танк Т-34 знішчыў дзве супрацьтанкавыя гарматы, тры кулямёты і да двух узводаў гітлераўцаў. У ліку першых ён уварваўся на вуліцы горада. Пазней у кароткім пісьме дамоў Юрый пісаў: «Ніколі не забыць, як нас сустрэкалі ў Мінску. Жыхары закідалі нашы танкі кветкамі».

З 4 да 11 ліпеня вяліся жорсткія баі па знішчэнню 100-тысячнай групы нямецка-фашысцкіх войск, акружанай у лясках на ўсход ад Мінска. Раўначай 6 ліпеня лейтэнант Малахаў, будучы ў разведцы, заўважыў калону нямецкіх танкаў, самаходных гармат і аўтамашын. Відавочна, калона падрыхтавалася да прарыву і выхату з акружэння. Танк Малахава на максімальнай скорасці выскочыў з засады і ўрэзаўся ў калону. Агнём свайго танка Малахаў спаліў чатыры самаходныя гарматы немцаў, раструшчыў некалькі супрацьтанкавых гармат і да 40 аўтамашын. Пасля гэтага бою адважны танкіст быў назначан камандзірам узвода.

На працягу ліпеня-жніўня ўся тэрыторыя Беларусі была ачышчана ад ворага. Польшы бітвы перакінулася ва Усходнюю Прусію, у логава фашысцкага зверга.

Танкавы ўзвод гвардыі лейтэнанта Ю. Малахава мужна, бястрашна працягваў бітву з

ворагам. 19 кастрычніка разгарэўся жорсткі бой пры фарсіраванні ракі Рамінты. Танкісты Малахава далёка вырваліся наперад і апынуліся ў акружэнні браніраваных машын ворага. Некалькімі трапнымі выстраламі ўдалося падпаліць два танкі «пантэра». Але і яго танк загарэўся. Біла ва ўпор замаскіраваная супрацьтанкавая батарэя фашыстаў. Апошнімі словамі Малахава, перададзенымі па рады, былі: «Танк гарыць, знішчаю батарэю». Ахоплены полымем танк з чырвонай зоркай кінуўся ў апошнюю атаку. Пераадолеўшы некалькі дзесяткаў метраў, ён пачаў давіць адну за адной гармату супрацьтанкавай батарэі і тут жа ўварваўся сам. Знішчэнне батарэі дазволіла прарвацца 26-й танкавай брыгадзе праз умацаванні фашыстаў і расчысціць дарогу нашым войскам.

Указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР гвардыі лейтэнанту Ю. Малахава было ласмяротна прысвоена званне Героя Савецкага Саюза.

У знак глыбокай павагі да свайго загінуўшага таварыша гвардзейцы-танкісты напісалі на вежы аднаго з танкаў: «Юрый Малахаў». З гэтым надпісам танк працягваў граміць ворага аж да самага канца вайны.

...Над Мінскам ззяе веснавое сонца. Па Ленінскаму праспекту, не спяшаючыся, прагульваюцца мінчане і госці сталіцы. Задуменна ўглядаюцца яны ў твары герояў, што 30 год таму назад, не шкадуючы свайго жыцця, біліся насмерць з фашызмам за лепшыя ідэалы не толькі савецкага народа, але і ўсяго чалавецтва.

А. БЕЛАВУСАУ,
гвардыі палкоўнік.

Танк на п'едэстале... Перш чым стаць помнікам, ён прайшоў з баямі сотні кіламетраў франтавых дарог. **НА ЗДЫМКУ** — адна з першых браніраваных машын, што ўварваліся ў Мінск на досвітку 3 ліпеня 1944 года.

Фота Л. ГЕОРГІЕВА.

АБ ЖЫВЫХ

І ЗАГІНУЎШЫХ

У выдавецтве «Беларусь» выйшла з друку кніга М. Пахомава, Н. Дарафеенка і М. Дарафеенкі «Віцебскае падполле». Гэта другое, перапрацаванае і дапоўненае выданне.

Яркі расказ аб жывых і загінуўшых героях камуністычнага падполля, якое амаль 1100 дзён дзейнічала ў Віцебску ў суровы час нямецка-фашысцкай акупацыі, пацверджаны шматлікімі дакументамі, выяўленымі ў працэсе работы над кнігай у цэнтральных, рэспубліканскіх і абласных архівах. Шырока выкарыстаны таксама ўспаміны ўдзельнікаў тых векапомных падзей. У выніку ўпершыню адкрыта новая старонка нягаснага подзвігу савецкіх людзей у тыле ворага, выяўлены імёны невядомых герояў падпольнай барацьбы.

Шырока і ўсебакова паказана дзейнасць віцебскіх падпольных абкома і гаркома партыі, абкома камсамола. Пад кіраўніцтвам партыйных арганізацый віцябляне зрабілі тое, што здавалася немагчымым: пад налётамі варожай авіяцыі на ўсход было адпраўлена абсталяванне 37 буйных прадпрыемстваў горада і вобласці.

Спецыяльны раздзел прысвечаны Героям Савецкага Саюза Веры Харужай, выдатнаму канспіратару і ўмеламу арганізатару падпольнай работы. Побач з імем слаўнай дачкі беларускага народа — імёны віцебскіх падпольшчыкаў Аляксандра Белавосіцава, Паліны Шлякавай, Васіля Вярбіцкага, Лідзіі Бярозкінай, Андрэя Канаплёва і дзесяткаў іншых герояў, чый крывёй паліта родная зямля. Усяго ў кнізе названа больш за п'яцьсот імёнаў.

Разам з віцебскімі падпольшчыкамі змагаліся нямецкія, чэшскія і польскія антыфашысты. У іх ліку быў і Пауль Кёрнер-Шрадэр, член Камуністычнай партыі Германіі з 1919 года, пісьменнік, у мінулым рабочы, удзельнік першай і другой сусветных войнаў. Ён не толькі дапамагаў падпольшчыкам зброй і боепрыпасамі, дакументамі і прадуктамі, але і сам удзельнічаў у правядзенні дыверсій. Імем нямецкага антыфашыста названа адна з вуліц горада. Хваляючыя старонкі прысвечаны мижненькім патрыётам — чэхам Віліму Крэўзігееру, Вацлаву Шмоку, Тагану Лойду і іншым змагарам супраць акупантаў.

У другім выданні кнігі больш шырока паказана абарона Віцебска ў 1941 годзе. Многа новых фактаў прыведзена ў раздзеле, прысвечаным вызваленню горада ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

Апошнія старонкі кнігі раскаваюць аб пасляваенным подзвігу віцяблян, якія ўзялі з руін свайго горада, ператварылі яго ў буйнейшы адміністрацыйны, прамысловы і культурны цэнтр рэспублікі.

«Віцебскае падполле» — выдатны падарунак віцяблянам у гонар 1000-годдзя горада і 30-годдзя вызвалення рэспублікі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Кнігу з цікавасцю прачытае і сівы ветэран, які сам удзельнічаў у барацьбе з ворагам, і юнак, які бачыў вайну толькі ў кіно.

У. СКАПА.

«Голас Радзімы»

№ 18 (1331)

прымалі ўдзел партызанскія атрады пад камандаваннем Паўлоўскага, Маханько, Бумажкова, Жыгара, Балотнікава, Далідовіча, Патрына, Шышонка і іншых. У поспех аперацыі ўнеслі свой уклад і славакі. Гарнізон станцыі Пціч узначальваў Імрых Лысак, які з самага пачатку дзейнічаў у цесным кантакце з капітанам Янам Налепкам. І. Лысак перадаў партызанскаму камандаванню схемы і планы ўмацаванняў моста і абароны падыходу да яго. У назначаны час славакі па загаду Лысак адкрылі агонь па самой станцыі Пціч, дзе знаходзіліся гітлераўскія ўмацаванні, і тым самым у значнай ступені адцягнулі ўвагу нямецкіх фашыстаў, аблегчылі штурм моста партызанамі.

У выніку ўзрыву важная для фашысцкага камандавання чыгуначная лінія Брэст—Гомель была выведзена са строю на 18 сутак.

Адважна і смела дзейнічалі славакі, якія ваявалі ў радах партызан. У Капаткевіцкай і Мазырской брыгадах былі сфарміраваны нават асобныя славацкія падраздзяленні. Пры выкананні баявых заданняў асабліва вызначыліся Ян Зялёнка, Павел Зялёнка, Ян Яворчык, Міхаіл Фрыга, Францішак Ліптак, Рудольф Заяц, Міхаіл Масарык, Іосіф Баян, Густаў Лазар, Мацей Ганка, Віт Громада, Павел Клунда і многія, многія іншыя.

НЯЗВЫКЛАЯ МІНА

Славакі не ўступалі сваім сябрам — беларускім партызанам у кемлівасці і знаходлівасці. Адночы разведчыкі Капаткевіцкай партызанскай брыгады вярталіся з задання. Узручачы з сабой не мелі. На папалішчы адной знішчанай вё-

скі славак Рудольф наткнуўся на чайнік, што валяўся пад нагамі. Падняў яго, пакруціў у руках.

— Возьмем, — кажа, — з сабой. Спатрэбіцца.

А калі перапаўзалі чыгунку, ён закапаў чайнік пад рэйку. Але зрабіў так, каб носік тырчаў. Разведчыкі адпаўзлі к лесу, заляглі ў кустах і сталі чакаць, калі падыдзе патруль. Неўзабаве з'явіліся два гітлераўцы. «Міну» заўважылі адразу, агледзелі «небяспечнае месца» з усіх бакоў і амаль бягом накіраваліся ў бок чыгуначнай вартавой будкі, відавочна, каб паведаміць аб небяспечы для руху паяздоў і атрымаць указанне, што рабіць.

Вярнуліся яны з матком запальнага шнура. Адзін канец таго фіціля асцярожна апусцілі ў носік чайніка і, размотваючы шнур, адышліся метраў на сорак. Падпалілі другі канец і заляглі, уткнуўшыся насамі ў зямлю. Узрыву, зразумела, не паследавала. Тады яны схадзілі яшчэ раз за бікфордавым шнуром і паўтарылі ўсё спачатку. А потым... прыгналі старога з вёскі. Той ішоў як на смерць, марудзіў, а яго разпораз падштурхоўвалі ззаду аўтаматамі. Ля «міны» спыніліся. Гітлераўцы нешта загадалі старому, а самі, трымаючы яго пад прыцэлам, адышлі ўбок і заляглі.

— Вось гады, што задумалі, — прашптаў абураны Рудольф. — Застрэліць бы іх абодвух.

— Не варта, — азваўся камандзір групы. — Карнікі заб'юць старога, а то і вёску знішчаць.

Чалавек той апусціўся ля рэйкі і асцярожна, не спяшаючыся, стаў разграбаць зямлю рукамі. Калі ўрэшце чайнік быў адкапаны, стары засмяяўся і пакруціў галавой. Для гітлераўцаў наступіла нямая сцена. Разведчыкі смяяліся і былі за-

давалены: хоць на некалькі гадаў затрымалі рух нямецкіх эшалонаў...

МІТЫНГ У ВЁСЦЫ ЧАПАЕЎКА

...Наступіў час і для капітана Я. Налепкі падавацца ў лес разам са сваімі бліжэйшымі таварышамі і памочнікамі. Хоць ён і хаваўся пад псеўданімам «капітан Рэпкін», яго, аднак, высачылі. Добра, што своечасова папярэдзілі сябры.

У сувязі з гэтым пераходам у вёсцы Чапаеўка Ельскага раёна ў маі 1943 года адбыўся мітынг партызан, прысвечаны інтэрнацыянальнай салідарнасці брацкіх народаў. Ад імя сваіх таварышаў капітан Налепка пакляўся на вернасць сумеснай барацьбе супраць агульнага ворага.

І ён змагаўся. Не пашкадаваў ні сіл, ні свайго жыцця...

Пройдзе шмат гадоў, і ў той жа вёсцы Чапаеўцы, на тым жа месцы, дзе даваў клятву інтэрнацыяналіст і патрыёт Чэхаславакіі, адбудзецца яшчэ адзін мітынг — незабыўная падзея для палескага краю. У жніўні 1955 года сюды прыязджалі бацька і маці Героя Савецкага Саюза капітана Яна Налепкі. Былыя партызаны і ўсё насельніцтва Ельска і навакольных вёсак сустрэлі іх як самых дарагіх гасцей. Марыя і Міхаіл Налепкі пабывалі ў мясцінах, дзе змагаўся іх сын, сустрэкаліся з тымі, хто быў сведкам яго слаўных гераічных спраў.

Ад'язджалі старыя не толькі з пачуццём смутку, але і гонару за свайго сына і ўсіх савецкіх патрыётаў, якія ў цяжкі час ваеннага ліхалецця былі разам з братнім народам вялікай Савецкай краіны.

Мікалай РАЖКОУ.

мым). Перш за ўсё гэты афіцэр наадрэз адмовіўся пераходзіць да партызан.

— І не толькі таму, што фашысцкае камандаванне пагражае жорсткай расправай нашым сем'ям, — растлумачыў афіцэр. — Проста я лічу, што з пазіцыяй, так сказаць, службы рэйху ў нас больш магчымасці дапамагчы вам. І мы гэта робім, хоць сувязей з вамі да апошняга моманту і не было.

— Што ж вы такое робіце? — пацікавіўся пасланец партызан.

— Як што?! — шчыра здэвіўся афіцэр. — Ну, вось хача б гэты выпадак. Днямі партызаны акружылі і атакавалі фашысцка-паліцэйскі гарнізон у вёсцы Баршчоўка. Дарэчы, чаму партызаны перад наступленнем не паклапаціліся пераваж правады тэлефоннай сувязі? Муціць, забыліся. А гэта іх памылка лягла на мае плечы. Бо гарнізон звярнуўся да немцаў за дапамогай. А камендант гэтую задачу ўсклаў на нас, славакаў. Загадаў неадкладна выехаць у Баршчоўку.

— І што вы зрабілі? Падняліся па трыозе?

— Не смеіцеся. Я спачатку сабраў камандны састаў на напад, каб дагаварыцца, каму даручыць распрацаваць план аперацыі. Затым пасля абеду мы сабраліся зноў, каб абмеркаваць план і зацвердзіць яго. А потым ужо распачалі саму падрыхтоўку. Словам, пакуль мы збіраліся ды ехалі, партызаны поўнасцю разграмілі гарнізон і зніклі.

ПОДЗВІГ НА ПЦІЧЫ

Адною з самых выдатных аперацый беларускіх партызан на Палессі было знішчэнне ў лістападзе 1942 года чыгуначнага моста даўжынёй 125 метраў на рацэ Пціч каля станцыі з той жа назвай. У аперацыі

— Еслі так, партызанаў нет, дык вы — партызанскія, бандыцкія морды!

І за гэты спісак, у карман і пайшоў к каманданту на двор. А я таксама ў клубе стаў. Жаншчынаў па адну стору па ставілі, а мужчын — па другую. Там чалавек шэсцьдзесят мужчын было, рознага ўзросту: і старыя, і маладзейшыя. Ну, ён спісак забраў, а там былі прозвішчы ў спіску. Вот ён спытаў:

— Кавалевіч Грыша?

А жаншчыны гавораць:

— Кавалевіч Грыша ў арміі.

А ў нас быў Кавалевіч, які партызанам хлеб малоў. Ён інвалід быў. Дык жаншчыны:

— Ён у арміі.

А паліцай:

— Какой ён у арміі, калі ён хлеб партызанам меле?

Дык жаншчыны змоўклі, бачаць, што ведае... Дык ён за гэты спісак, у карман і пайшоў к каманданту, пагаварыў там. І той, наўверна, даў прыказ страляць. Ну, тады выхадзіць і зразу пачынае па-нялецку шчытаць: «Драй, фір...»

Адшчытаў дзесяць чалавек і павёў на вуліцу. Паліцай адшчытаў, але па-нямецку. Адкуль ён — не знаю, фамілія яго Шубін. Потым ужо гаварылі, асталіся некаторыя паліцаі, выпівалі, дык гаварылі, што яго Шубін фамілія. Залаты зуб у яго быў... Адшчытаў гэтых дзесяць чалавек і павёў. Ну, куды павёў, — думалі, можа куды так, дапрос ці што. А потым чуем, што страляюць у канюшні. Ну, а патам у другую партыю ўжо я пападаю. А ён толькі здае: выводзіць на двор дзесяць чалавек, здаў немцам — і тыя павялі... Жана мая ў клубе таксама была, а дзеці — аднаму чатыры гады было — на печы схаваліся дома. Жану тады і ўбілі. Ну, я і папаў у другую дзесятку. І дзесяць немцаў ідуць з намі, з вінтоўкамі. Вот у Кавалева — там, кажучы, адзін з пісталета палах біў, а ў нас дык па-другому: дзесяць немцаў вядуць дзесяцых. Ну, прывялі ў канюшню і камандуюць:

— Станавісь к сценке галовамі!

Ну, мы пасталі, нахіліліся. У мяне падушубачак быў, дык я так вартнічок наставіў, глянуў, дык яны ўжо ў канал патроны загналі і наізгатоўку ўзялі. Ужо відна, вот, а я ці са спуду, ці хто яго знае — ногі падкашваюцца... І так выстралілі. Дзесяць вінтовак залпам ды ў памяшканні — дык гул глушыць, як з пушкі. Мне завінела ў вушах, я ўпаў і не помню: ці я ўбіты, ці жывы? Ну, і ляжу. Патам вушы сталі адлягаць, адлягаць вушы, стаў чустваваць і сам сабе не веру: жывы я ці не? Сам сабе не веру — але глаза пазіраюць. Патам чую разгаворы. Паліцаі два стаяць і разгаварваюць па-руску. Немцы «гер-гель», ластраляюць і пайшлі. А гэтыя... Цішыня, дык чуваць, што па-руску хто-та разгаварвае. Ага, дык я ляжу. Не помню, колькі я ляжу — час-два. Проста ўжо і заснуў, сэрца, наўверна, слабее, я проста заснуў. Патам, чую, яшчэ вядуць партыю, яшчэ партый пяць расстралілі мужчынаў. Патам ужо жанчынаў. Там і мая жана галосіць, крычыць:

— Пан, у мяне дзеці!

Ну, і прывялі ўжо жанчын тожа, наўверна ўжо беспарадачна стралялі, як папала, бо гэта жаншчыны — яны бягуць. Ну, патам, гэта так перастралілі — часа два-тры прайшло. Не знаю. Цішыня, хоць бы што, па канюшні. Я так ляжаў, ляжаў і ў чутва ўжо настаяшчае прышоў, у чутва, што я ўжо жывы. Цэлы, не ранены нічога. Ага, а далей чую, хто-та па мне ёрзае па спіне. Убіты, але ёрзае па мне — ранены, мабыць. Толькі я падумаў, што немец будзе яго страляць і мне пападае, толькі ж падумаў, а немец, наўверна, ішоў і ўбачыў. Дабіваў яго, і мне пуля вот сюды папала, у сцягну. Праўда, не ў косць, па мякішы. Пеканула, а я як ляжаў — ляжу. А чую — кроў так пабегла. А той перастаў ёрзаць... Ну, а потым я паслухаў і ўстаў: няма нікога. А дзярэўня была ад канюшні метраў пяцьдзесят, ну, шэсцьдзесят. На дзярэўні немцаў поўна — поўная вуліца. А тут няма нікога. Думаю, выбегу я — кругом жа немцы, страляць будуць. Пачакаць, пакуль запаліць, каб па дыму бегчы. Было не было! Я, значыць, па канаўцы, вот жалезны мост, ён і цяпер на рэчцы. Я пад гэты мост, скінуў гэты падушубак — і драпака. Бягу, ніхто не страляе ў мяне. Тады я падбег да рэчкі — вот рэчка Нератоўка, вады напіўся і гляджу, не бяжыць ніхто. Я ўжо думаю так: калі за мной будуць гнацца лыжнікі ці кавалерысты, скіну ўсё з сябе, голы, але ўдзяру. Быць жа не можа. А там недалёка кусты ўжо. Ну, праўда, ніхто не гнаўся. Жаншчына адна відзела, як я бег. Яна і цяпер жыва, Рулега Мар'я.

Ну, і пайшоў у лес... Я ў партызаных і да гэтага быў. Але ў нас так было: у нас спачатку ва ўсіх аружыя не было. Дык мы дзяжурчыць хадзілі на пасты — вось у Карпілаўцы тут пасты стаялі, у саўгасе, але адна вінтоўка на пяць чалавек была.

У асноўным немцы былі тут, калі забівалі, але і паліцаі былі, нават месныя

былі. З Рудні былі паліцаі. Адзін паліцай быў з Смыковіч, па фаміліі Лось. Я знаю, разам з ім работаў да вайны... Гэты Лось дык есць сала на возе і ўлыбаецца — у акно я відзеў.

Яму дажа радня там была. Просяць:

— Максімка, спасай!

Матруна такая была — яго радня. У-у, ён дажа ўніманія не звяртае... Ён цяпер работае недзе, у Смыковічы яго мачыха, дык дабівалася нават нейкай спраўкі на пенсію для яго. Ён ужо там здароўе пацяраў, ці што, я не знаю, толькі спраўку брала... Цяпер ён прыязджаў, але я яго не бачыў, а бачыў адразу пасля вайны, калі з арміі прышоў я. З вёдрамі ён ішоў: печкі там рабіў, ці што. Я яму кажу:

— Сволач ты... Так і так...

Ён голаву ўніз апусціў, ні слова проста. Яму ж некрасіва, панімаеце. Во такое дзела.

Бачыце, ужо «некрасіва» ім, гэтым, сярод нашых людзей. І, вядома, боязна людскіх вачэй. Але жывуць, і не каб асіну шукаць, а пра пенсію ў яго думкі.

А ўжо тыя саўдзельнікі злачынстваў,

Калі б я кінула яго на пуці, дык я б не ранена была, а то я з санкамі — убок. Бачу, што немец адзін кінуўся за мной. І я санкі кінула. Бягу, бягу, путаюся, а па мне яны не маглі страляць, таму што яны ўгледзелі тых, ля агню. І калі б яны па мне выстралілі, дык тыя б уцяклі ўсе. Пака яны тых не абцапілі, дык па мне не стралялі. А потым немец выстраліў некалькі разоў, пабачыў, што я пабегла і кроў за мною па снезе. І не чула, што пуля вот прарэзала руку, — ні болі, нічога. Калі б не пабачыла, што кроў, не чула б, што і ранена. Немец прайшоў за мною следам і вярнуўся. Пайшоў к санкам маім...

Што яны ўжо там рабілі, дык хто іх знае, бо ён пашці што мёртвы быў.

Я ўжо папала туды цераз дзве нядзелі, на тое месца...

Ну, я ўжо ішла ў гэты лес, ішла, ішла і найшла ўсіх тых, той атрад, што сядзеў у гумне. Ну, расказала, як было, што не іх тады прыждала, а немцаў. Усё, як было расказала. Прывезлі мяне ў Зацішша, прывезлі... Зайшла я ў некалькі хат: пуста, вада пазамярзала ў вёдрах, нічога не

яго, гаспадыня з дачкою, стаяла ззаду за людзьмі. Як сталі страляць, дык Дзямяна першага. У патыліцу — ён і ўпаў, ні славецка не сказаў, ні славецка. А хлопчык ужо ідзе, бедны, ідзе ды ўсё: «Ой, баюся, ой, баюся!» А як стрэлілі, дык ён яшчэ крыкнуў: «Ой, не баюся!» — і ўпаў.

ПЫТАННЕ: — Калі ўжо стрэлілі — тады ён крыкнуў?

— Крыкнуў. Спачатку «Ой, баюся!», а потым — «Ой, не баюся!».

Ну, як застрэлілі хлопчыка, дык яна, маці, што ў самым канцы стаяла:

— Ой, падаждзеце, паночкі, — няхай ужо сямейка за сямейкай. І я прыду.

Прышла тая ўжо маці ды на дачку:

— Ідзі, Волька, і ты.

Дзевачку гэта застрэлілі, тады яна падыхла:

— Я сама.

Дык так вот узялася за галаву ды падыхла пад яго. Дык ёй у шыю — як даць, яна галавою як матане і нагой як дрыгне. Тры разы страляў у яе, а і тры разы яна нагой...

Мы стаім усе, а ў мяне сястрын хлопчык, гадоў, можа, сем, і майму паўтара года. Вот усё тут гарыць, кажацца, разрываецца, — што мне рабіць?.. Ці гэта дзяцей уяраць, ці самой?..

І прышоў такі, у ачка. І пракраціў расстрэл. Пракрацілі расстрэльеваць. Пагаварыў ён па-руску, абыхаў нас па карманах.

А яны, гэта, уехалі ў такую твань, — яны коньмі, верхам ехалі, — што коні лёд не могуць паламціць, бо ногі парэжуць. Дык яны — нас. Мы ідом, рукамі лёд ломім, а яны за намі коньмі едуць, верхамі. Дык я свайго пацана на лёдзе падсуну і ламлю той лёд. Ды даламілі ўсю даліну рукамі, ды паабразалі рукі. Выбраліся мы з гэтай даліны, дык у каго якая сумачка была, дык пераабуўся. А суседчына маці, яна старая была, выйшла яна, бедная, з вады, а ў яе ніякай клуначкі. Яна не пераабулася і так акалела, так акалела, на калені так і ўпала. А ён падышоў, немец, каленам у плечы — яна так і заткнулася. Ён яшчэ і стрэліў у яе.

Ну, а нас ужо гоняць, гоняць... А хлопчык адзін... І штонікі ўпалі, голенькі, голенькі. Ідзе голымі ножкамі, ужо не можа ісці, замерзлі ногі так. Дык немец з разрыўнае пулі... Кішачкі вымятала, ён енчыць, ён енчыць, а нам аглядацца не даюць на таго хлопчыка. Пайшлі, а яно чутно — як хлопчык енчыць той. Чустваю я, што вот-вот партызанскія курані. А немцы ж не знаюць, дзе гэта...

І вот партызаны ўгледзелі з кураней, што гэта... А яны нас першых ігналі. Едуць немцы на канях, а нас наперадзе, — жанок з дваццаць яшчэ было засталася, а чалавек дваццаць застрэлілі. І гэтыя партызаны сталі страляць па немцах. Дык мы пападалі ды паўзём к кураням. А немцы таксама пападалі, і іх дваіх тады забілі, немцаў, на Рудніцкім балоце.

Прыпаўзілі мы ўжо к партызанскім кураням, і так ужо засталіся мы жывыя. Столькі раз мы потым гарэлі ў куранях!.. Самі выскочым, а адзёжка згарыць. І ўжо няма ў чым, голыя. І мы што рашылі? У зямлячкі ісці.

Потым немцы прыехалі і сюды. Сначала не чапалі. І гавораць:

— Збірайцеся, людзі, збірайцеся. Мы вас не тронем. Мы вам ужо есці прывязём.

Хто парэжа руку, дык ужо прывязуць ёду, замазваюць, залечваюць. Яны ўжо збіралі, каб усіх сабраць. І ў адно вас красенне прыехалі, падагналі закрытую машыну і гэтых людзей давай грэць у машыну. Пагрузілі, пагрузілі і паперлі.

Прывезлі нас у лагер, а ў том жа лагэры сорак тысяч людзей! Божа ж мой, ды і ціфозныя. Ціфозныя не могуць ісці, дык прыедзе самазвал, і згружаюць, згружаюць у тым лесе. Гэта Азарыцкі лагер. Ну, што ж, і дзеткі з намі, і сястры маёй дзеткі. Нада якога агню накласці. Увадзе. Хвойнічак вось такі і вада. Пракрапаем калодзезек, вады набраць, ён прыдзе і, гэта, — прасцеце, што скажу, — прыдзе і... наўверна. Вот, у калодзезь. Мы ўжо пракапаем ямачку такую, накрывем гэта чым і сядам ля яе. Што б не аглядаць. А патам, што там ужо намерла людзей, так намерла! Сядзяць ля агню, дык пазвальваюцца адзін на аднаго... Бо злезлі ж ціфозныя, усякія. А потым прывезлі хлеба. Тры дні нічога не давалі, а потым прывезлі буду хлеба. Аб'явілі, што зрабілася вакол тае машыны, такая вагна! А ён пускае так, штоб у галаву папацьці, штоб у галаву. А хлеб мёрзлы, як кірпіч. А людзі гэтыя бедныя... Катарава вось так падымуць — зямлі не дастае на гамі, а яго носяць у вочарадзі. Падняцьшы машыну, дык немец палкаў, палкаў. Той чалавек ужо млее, а немец жа бачыць, што той жа не сваімі нагамі падшоў, проста па валне яго паднеслі, паднеслі і паднеслі, так душыліся за хлебама. Госпадзі мілы!.. Мы так здалёк стаім, ён далёка папускае. Схваціш буханачку, дасі дзіцяці, яшчэ хочацца схваціць, каб на душу па буханачцы...

[Працяг будзе].

Алесь АДАМОВІЧ, Янка БРЫЛЬ, Уладзімір КАЛЕСНІК

РАЗДЗЕЛЫ З КНІГІ

вырадка з вырадкаў, што лічылі сябе нават «ідолагамі» гэтых, а цяпер схаваліся за спіну заходніх разведак, тыя нават галоў, вачэй не апускаюць. Вунь як гучна крычаць (каб перакрычаць, мабыць, той нязмоўчны жудасны крык дзяцей і жанчын!), што яны хоць і служылі ў фашыстаў, але былі «трэцяй сілай» і нават «народ ратавалі».

Як жа ім не хацелася б усё гэта бачыць у люстры народнай памяці! І там — побач са звычайным аскалам прыблуды-фашыста — бачыць і сваю фізіяномію. Такую вось, такія вось! І яшчэ страшнейшыя, яшчэ больш агідныя...

Мы забеглі наперад, аж у пасляваенны і ў наш час.

А Вольга Мініч сярод тых жахаў, у пекле тым усё яшчэ хоча выратаваць бездапаможнага, дарагога ёй чалавека — цягне тыя саначкі праз усю Акцябршчыну. Спалілі вёскі, не схавацца людзям ужо і ў лесе, партызаны, дзе могуць, як могуць, ратуюць насельніцтва ад таго самага «плана», аднак — малая яшчэ сіла, слабая зброя, а супраць іх і супраць жанчын, старых, дзяцей — франтавыя дывізіі. Гэта потым, у канцы 1942-га і ў 1943 годзе, Акцябршчына стане недасягальнай для эсэсаўцаў і «бобікаў». А пакуль што працягваюцца жудасныя блуканні Вольгі Мініч — адной з тысяч жанчын з такім лёсам.

«...Паехалі партызаны, а за партызанамі немцы трапінаю гэтай, а я ззадзі еду. Прыдзе дзень — будзе відна, куды я выведу...»

І вось я выехала на пуці, на жалезную дарогу. Сонечка ўсходзіць. Я астанавілася: пуцёю дарожка ідзе, і па адзін бок пуці дарожка ідзе, і па другі бок. Ну, я думаю: «Паеду пуцёю, бо вышэй і відна». Праехала я метраў пяцьсот ад пераезда — чалавек дзесяць ля кастра, жанчыны сядзяць. Я напроціў іх села аддыхаць.

— Мае цётчкі дарагія, — кажу я, — мо ў вас ёсць што есці? Я ўжо трэці дзень так, ужо не магу, дажа вады ў роце не дзяржала.

Яны кажучы: — Нашы мужыкі пайшлі ў Зацішша, мо што там дастануць, а пры нас нічога няма. Будзь з намі.

Двое дзяцей і дзевяць было жанчын. Я падумала: «Яны пайшлі, а ці дастануць, а калі прыдуць?» А мой, бачу — ужо ўсё, ужо і не кідаецца, ужо і рот не закрываю, і на зубах такое... Я вазьму рукавіцай і сатру. Пашці што ўжо не жывы.

У мяне сястра ў Дземенцы была. Думаю: «Паеду пуцёю туды». Я не рашылася каля іх аддыхаць.

Праехала я метраў мо пяцьсот. Бачу: ах божа ж мой, немцы мне напярэду едуць! Тыя, што ехалі на засаду...

найду. «Ну, гібель, — думаю, — госпадзі! Дзе гэтая смерць? Дзе мне яе стрэціць, гэтую смерць?» Ужо і людзей не магу знайсці, нікога няма. Я ішла, ішла, перайшла Зацішша, прайшла ў Бубнаўку. У Бубнаўцы адна баба нясе малака. Падаіла кароўку, нясе ў лес малака. Я папрасіла, яна мне стаканчык наліла. Я выпіла стаканчык, але мяне тут жа сарвала. Хто яго ведае, чаго, тры дні ўжо не ела... Я папытала, ці цэла Дземенка.

— Сказалі, — гаворыць яна, — што два двары толькі немцы спалілі.

Ну, і мне так хочацца ўжо аддыхнуць. Сесці мне на дарозе, дык я чую, што не знаю, цераз якое ўрэме я падымуся... Я сышла ў поле, пад хваю, села, пасядзе-ла, а падняцца не магу. Ужо што ні паднімалася — ніяк не магу падняцца. Сілы няма, руку ўжо не магу падняць. Я і заснула там. І знаеце, што яшчэ мне гэта жыць была судзьба. Ішлі партызаны з нашай дзярэўні, гэтай Дземенкі. Пазналі мяне, будзілі і не разбудзілі. Пайшлі ў дзярэўню, узялі санкі і завезлі мяне да сястры. Завезлі мяне сястры, знеслі, сталі будзіць, дык гаварылі, што я гаварыла нешта без памяці. Я суткі спала.

А праспалася, апомнілася — рвала ўсё на сабелі. Потым папрасіла ўжо партызанаў, завезлі мяне на тое месца, дзе я кінула яго. Прышлі мы. Санкі там, дзе я кінула іх. А тых усіх, усіх, ля агню пабілі. Казалі людзі, што дзеткамі галавы пазавярналі. Дзве дзевачкі, дык ім пазавярналі, як паянём, галавы, паказнілі іх... Закопваў іх усіх нейкі Гарбуз з Курына. Ён і цяпер жывы. І яшчэ людзі былі. І майго закапалі там недзе.

Ну, жывом ужо ў Дземенцы, і зноў тут стала блакіроўка. Такая блакіроўка, што не можна было ні ў лесе, ні дзе схавацца. Папаліся мы ў куранях, нас палавілі. А потым мы паўцякалі, усё спалілі ў нас, усё — да грама, нічога не засталася. Мы другі зрабілі ўжо курзнь.

А потым аднажды такі стрэл далёка паяўся. Мы сабраліся: куды ж нам усім з вострава? Ужо людзі саветуюцца: стаім на грэблі — куды ж мы пойдзем!.. І вот толькі мы панадзявалі торбачкі, у каго што было, як на нас:

— Стой, руская!..

І па матушчы.

Хто мог — пабег. А ў мяне тады дзіця ўжо было на руках, хлопчык паўтара года. У Дземенцы, у сястры сваёй, тое першае і нарадзіла. Я ўжо не кінула яго. І сястры маёй хлопчык застаўся са мной.

Дзямян хацеў з канём уцячы, а немец каня застрэліў, а Дзямяна за вартнік — і сюды.

У вочарадзь паставілі нас, трыццаць чалавек у вочарадзь, і давай страляць.

Гэтага самага чалавека, Дзямяна, хлопчык уперадзе стаяў на вочарадзі. Маці

КАЛАСЫ НА ПАЛЯХ БАЁЎ

На поўначы Беларусі, у пазер'і, знаходзіцца Расонскі раён, частка старажытнай Полацкай зямлі, вядомы партызанскі край, дзе нават у гады фашысцкай акупацыі існавала Савецкая ўлада.

Вельмі прыгожая прырода Расоншчыны — узгоркі, ледніковыя марэны і валуны, хваёвыя лясы, палі, лугі, мноства азёр.

Тутэйшыя людзі вызначаюцца працавітасцю, цвёрдасцю характару, непахіснай мужнасцю.

Яшчэ ў першыя стагоддзі новай эры на ўзбярэжжы Заходняй Дзвіны, Дняпра і Бярэзіны жыло славянскае племя крывічоў. Тых крывічоў, што жылі на рацэ Палата, называлі палачанамі. Яны засялялі і сучасную Расоншчыну.

Уладанні полацкіх князёў былі значна большымі за сучасную Беларусь. Напрыклад, на паўночным захадзе яны валодалі землямі па Заходняй Дзвіне аж да Балтыйскага мора. Тут палачанамі былі збудаваны гарады Куканой і Герціке. У трынаццатым стагоддзі нямецкія псы-рыцары выбілі палачан з гэтых зямель і занявалі латышскія плямёны.

Полацкае княства — калыска беларусаў. У ёй з плямён крывічоў, палачан, дрыгавічоў, радзімічаў, яцвягаў, часткова драўлян утварыўся беларускі народ. На Расоншчыне ля Янкавічаў ёсць гарадзішча Туроўскага гара, Капанка. Тут у старажытнасці жылі людзі. Цяпер гарадзішча зарасло лесам.

З пачатку чатырнацатага да канца шаснацатага стагоддзя — больш двухсот сарака гадоў — беларускі народ і яго тэрыторыя былі часткай Вялікага

княства Літоўскага. Расоны ўваходзілі ў склад Полацкага ваяводства і былі вядомы як мястэчка, дзе адбываліся кірмашы.

Некаторыя вучоныя ў дакастрычніцкі час называлі Беларусь вялікім могільнікам — тут цяжка знайсці месца, дзе не гінулі б людзі, не адбываліся б вялікія бітвы. На Расоншчыне, недалёка ад Гарбачэва, на паўвостраве-мысе, што выходзіць ледзь не на сярэдзіну возера Нешчарда, было пасяленне і ўмацаваны палац, пабудаваны быццам бы ваяводай Ф. Шарамецевым. Пасля таго, як палякі ў 1579 годзе захапілі Полацк, полацкі ваявода Дарагастайскі штурмам узяў гэты палац і спаліў яго. Нават цяпер на месцы былога палаца часам знаходзяць сярэбраныя грошы і шклянныя каралі.

На Расоншчыне праходзілі вялікія баі ў 1812 годзе ў час паходу Напалеона на Расію. На Полацкай зямлі рускае камандаванне пакінула корпус генерала Вітгенштэйна, які перакрыў шлях французам на Пецярбург. У баях супраць французаў праславіўся генерал Я. Кульнеў.

18 ліпеня 1812 года на чале авангарда рускага корпуса генерал Кульнеў спыніў французаў паміж вёскамі Клясціцы і Якубова, а ранняй на наступны дзень выбіў французаў з Клясціц, захапіў абоз маршала Удзіно, дзевяцьсот палонных і пачаў разгортваць наступленне, пераправіўся праз раку Дрысу ля вёскі Сівошына. 20 лістапада ля вёскі Баяршчына ён наваўся на засаду і быў смяротна паранены. На

месцы смерці Кульнева ў 1830 годзе пастаўлен помнік.

У час Вялікай Айчыннай вайны фашысты прычынілі вялікую шкоду Расоншчыне — знішчылі шмат людзей, спалілі амаль усе яе населеныя пункты. Народ мужна змагаўся з акупантамі.

Тут актыўна дзейнічала камуністычнае падполле, якім кіраваў П. Машэраў, былы настаўнік Расонскай сярэдняй школы. Вясной 1942 года ў раёне пачалася вялікая партызанская вайна. Уся Савецкая краіна дапамагала Расоншчыне. У вёсцы Селяўшчына дзейнічаў аэрадром. Праз яго патрыёты атрымлівалі зброю, медыкаменты, вывозілі ў тыл параненых. Народныя мсціўцы вызвалілі Расоншчыну ад фашысцкіх захопнікаў і стварылі тут вялікі партызанскі край. З гэтага і пачалося аднаўленне раёна, які жыве сёння клопатамі аб далейшым развіцці сваёй эканомікі, культуры, аб дабрабыце людзей.

Стагоддзямі сімвалам тутэйшых зямель быў чалавек на кані. Такі сілуэт змяшчалі на сцягах і пячатках полацкіх князёў, на гербе Вялікага княства Літоўскага... Паданні сцвярджаюць, што гэта святы Меркуры.

Сёння над старажытнай Расоншчынай лунае чырвона-зялёны сцяг з белым арнамантам, залатой зоркай, сярпом і молатам — сцяг Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. На ім чырвань крыві, пралітай у бітвах за светлае, радаснае жыццё, і сімвалы стваральнай працы савецкага народа.

Генадзь ЛАНЕЎСКІ.

БРЭСЦКІ ДЭНДРАРЫЙ

У бела-ружовае ўбранне апрануліся сады Брэста. Зацвілі абрыкосы. Завезеныя шмат гадоў назад з поўдня, яны добра прыжыліся і пладоносяць.

Паркі, скверы і бульвары горада ператварыліся ў своеасаблівы дэндрарый. Тут расце шмат экзатычных дрэў і кустоў: пірамідальны дуб, вогатнае дрэва, ціс, амурскі аксаміт, самшыт, глог.

Жыхары клапоцяцца аб добраўпарадкаванні і азеляненні горада. Прыгожы сквер расквітаўся на набярэжнай. Работнікі канторы зялёнага будаўніцтва, энтузіясты-садаводы і кветаводы панчошнага камбіната, электрамеханічнага завода азелянілі прылягаючыя тэрыторыі. Амаль на 9 тысяч квадратных метраў павялічваецца плошча кветнікаў.

ГУМАР

— Ты што, звар'яцела? Навошта бярэш чорную сукенку на мора?

— Грэба зайсёды ўсё ўлічваць. Мой жа муж не ўмее плаваць...

● Бабулі ўпершыню паставілі тэлефон. У хуткім часе яна пазваніла на тэлефонную станцыю.

— Будзьце ласкавы, дапамажыце мне, мой тэлефонны провад занадта доўгі, і я ўвесь час чапляюся за яго. Пацягнуце яго крыху з вашага канца.

● Пажылы мужчына заляцаецца да маладзенькай дзяўчыны. Вечарам ён гаворыць ёй:

— Я проста не магу ўявіць сабе, мадмуазель, як я так доўга мог жыць без вас?

— У першыя пяцьдзесят год вашага жыцця я проста яшчэ не нарадзілася.

● На поўдні Італіі мужчына сярэдніх год ставіць тры крыжыкі замест подпісу на дакуменце. Чыноўнік у яго пытаецца:

— Чаму тры крыжыкі?

— Апошнія два азначаюць мае імя і прозвішча, а першы — вучонае званне.

● Размова двух шатландцаў:

— Што ты робіш?

— Я вучу алфавіт Брайля для сляпых.

— А навошта гэта табе? У цябе што, пагаршаецца зрок?

— Не. Проста я змагу чытаць, не запальваючы электрычнасці.

Пяшчотнасць.

Фотаэцюд М. РАСОЛЬКІ.

Напярэдадні 30-годдзя вызвалення нашай рэспублікі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў людзі розных узростаў імкнуцца прайсці па месцах былых баёў, сустрэцца з ветэранамі, каб сэрцам дакрануцца да гісторыі.

Маршрут работнікаў дзяржгандлю Мінска пачаўся з Цэнтральнай плошчы Беларускай сталіцы. Удзельнікі экскурсіі пабывалі ў месцах, звязаных з дзейнасцю мінскіх падпольшчыкаў, усклалі кветкі да помніка У. І. Леніну ля Дома ўрада, абеліска Перамогі і на Кургане Славы. Яны наведалі Музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны і Выстаўку дасягненняў народнай гаспадаркі Беларусі.

А вечарам у Палацы культуры прафсаюзаў выступалі былыя воіны, партызаны, падпольшчыкі, гучалі песні ваенных год, дэманстравалася старая кінахроніка... НА ЗДЫМКАХ: удзельнікі ўрачыстага вечара ўручылі кветкі Яўгеніі СЯР-ПОВАЙ — падпалкоўніку медыцынскай службы запаса, удзельніцы аперацыі «Баграціён»; у Музеі гісторыі Вялікай Айчыннай вайны; «Вставай, страна огромная...» Хор ветэранаў выконвае песні ваенных год.

Фота Л. ГЕОРГІЕВА.

РЕДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ

НАШ АДРАС:

МІНСК-ГСП, ЛЕНІНСКІ ПРАСПЕКТ, 44.

ТЭЛЕФОНЫ: 33-07-82, 33-65-84, 33-03-15, 33-65-91, 33-15-15.